

RUSYA CEDÎD HAREKETİ VE
RIZAEDDİN B. FAHREDDİN'İN
FIKİH ANLAYIŞI

Recep ÇELİK

Kitabe Yayınları: 25

RUSYA CEDİD HAREKETİ VE
RIZAEDDİN B. FAHREDDİN'İN FIKIH ANLAYIŞI

Recep ÇELİK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör

Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet Sıdık ÖZALP

Mizanpaj ve Kapak

FCR

Baskı ve Cilt

VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.

İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1

Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71

(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Mayıs 2022

ISBN: 978-605-71252-5-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**RUSYA CEDÎD HAREKETİ VE
RIZAEDDİN B. FAHREDDİN'İN
FIKİH ANLAYIŞI**

Recep ÇELİK

Ankara 2022

Recep ÇELİK, 26.07.1980 tarihinde Samsun'un Bafra ilçesinde doğdu. Ortaokul ve liseyi bitirdikten sonra İstanbul'da Klasik ve Modern usulle Arapça eğitimi aldı. Rusya Diyanet İşleri Başkanlığı'nın daveti ile 2001-2003 yılları arası Moskovski İslamski Kolej'de (Moskova İslam Koleji) Arapça Eğitmeni olarak çalıştı. 2004-2013 yılları arası Rusya İslam Üniversitesinin (RİU) Ufa ve Moskova şubelerinde Arapça dersleri verdi. 2009 yılında 3 aylık dil kursu programı çerçevesinde Suriye'de kaldı. Recep Çelik, Arapça, Tatarca, Rusça ve Bulgarca bilmektedir. Halen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ -----	9
GİRİŞ -----	13

BİRİNCİ BÖLÜM İDİL-URAL BÖLGESİ MÜSLÜMANLARI VE TARİHİ SÜREÇ

1. İdil Bulgar Hanlığı (Bulgar Devleti) -----	17
2. Kazan Hanlığı ve Slav Tahakkümü Dönemi -----	23
3. Çarlık/İmparatorluk Dönemi (1547-1917) -----	25
4. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Dönemi (1922- 1991) -----	29
5. Genel ve Dini Durum -----	31
5.1. Dinî İdare Merkezi/Müftülük -----	36
6. Entelektüel Ortam -----	42
6.1. Cedidcilik Hareketi, Hedefleri ve Temsilcileri -----	42
6.2. Rızaeddin b. Fahreddin'in Diyalogda Olduğu Cedidci Sımlar47	
6.2.1. Şehâbettin Mercânî (ö. 1889) -----	48
6.2.2. Alimcan Bârûdî (ö. 1921) -----	50
6.2.3. Musa Carullah Bigiyef (ö. 1949) -----	52
6.2.4. Kayyûm Nâsırî (ö. 1902) -----	56
6.2.5. İsmail Gaspıralı (ö. 1914) -----	59
6.2.6. Şeyh Zeynullah Resûlî el-Kazanî (ö. 1917) -----	61

İKİNCİ BÖLÜM RIZAEDDİN B. FAHREDDİN'İN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.Rızaeddin b. Fahreddin'in Hayatı (1859-1936) -----	67
1.1. Doğumu ve Ailesi -----	67
1.2. Eğitimi ve Öğrencilik Yılları -----	68
1.3. Müderrisliği -----	70

1.4. Gazetecilik ve Yayıncılık Faaliyetleri-----	74
1.5. Kadılık ve Müftülük Dönemi -----	78
2. İlmî Kişiliği-----	83
3. Eserleri -----	88
3.1. Fıkıh Eserleri -----	88
3.1.1. <i>Kitabul-Mukaddime</i> -----	88
3.1.2. <i>Mütalaâ, (İdare-i İslamiye-i Orenburgiyye Üzerine Âlimlerimiz Tarafından Nikâh Hususunda Yazılan Efkârın Hulâsası)</i> 88	
3.1.3. <i>Mektep ve Zekât, Hazine ve Zemstvo Yardımı</i> -----	89
3.1.4. <i>İslam Fıkıhı ve Fakihleri</i> -----	89
3.1.5. <i>İslam Şeriatında Suret Meselesi</i> -----	89
3.1.6. <i>İbadet-i Nisvân</i> -----	90
3.1.7. <i>Dini ve İctimai Meseleler</i> -----	90
3.1.8. <i>Aile</i> -----	91
3.1.9. <i>Tanzimat</i> -----	91
3.1.10. <i>Menâsıb-ı Dîniye</i> -----	91
3.1.11. <i>Mabkeme-i Şer'iyemiz, Müftülerimiz ve Kadılar Hak-kında</i> -----	92
3.2. Kelam Eserleri -----	92
3.3. Tarih Eserleri -----	92
3.4. Biyografi Eserleri-----	93
3.5. Diğer Eserleri (Eğitim, Ahlak, Kültür, Felsefe, Araştırma, Edebiyat, Tercüme)-----	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RIZAEDDİN B. FAHREDDİN'İN FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

1. Rızaeddin b. Fahreddin'in Fıkıh Usûlü İle İlgili Görüşleri-----	98
1.1. Şerî Deliller -----	98
1.1.1. Kitap-----	98
1.1.2. Sünnet -----	100
1.1.3. İcma'-----	102
1.1.4. Kıyas -----	105
1.1.5. Örf ve Adetler -----	107
1.1.6. Maslahat -----	108

1.2. İctihat ve Fetva	111
1.3. Taklit, İntikal ve Telfik	116
1.4. Nesih	119
1.5. Bid'at	120
2. Rızaeddin b. Fahreddin'in Fürû Fıkıh ile İlgili Görüşleri	123
2.1. İbadetler	123
2.1.1. Namaz	123
2.1.2. Zekât	127
2.1.3. Hac	131
2.2. Özel Hukuk	133
2.2.1. Kişiler Hukuku	133
2.2.1.1. Vakıflar	133
2.2.2. Aile Hukuku	134
2.2.2.1. Nikâh ve Talak	135
2.2.2.2. Teaddüd-i Zevcât	140
2.2.3. Borçlar Hukuku	143
2.2.3.1. Sigorta ve Banka	143
2.3. Kamu Hukuku	145
2.3.1. Uluslararası Hukuk	145
2.3.1.1. Dârü'l-Harb	145
2.3.2. Ceza Hukuku	147
2.3.2.1. Had ve Kısas	148
2.3.3. Yargılama Hukuku	149
2.4. Güncel Meseleler	154
2.4.1. Tesettür ve Giyim	155
2.4.2. Kadınların Mescitlere Gitmeleri	158
2.4.3. Resim ve Suret	161
2.4.4. Şiir ve Müzik	164
2.4.5. Altın ve İpek	166
2.4.6. Haramla Tedavi	168
SONUÇ	171
KAYNAKÇA	173

ÖN SÖZ

Modern dönem “İslamî Yenileşme” hareketleri, genellikle Osmanlı, Mısır ve Hint/Pakistan alt-kıtasındaki oluşumlarla bahse konu yapılıdır. Bu oluşumlardan büyük ölçüde etkilenmekle birlikte, kendine özgü yanlarıyla da dikkat çeken İdil-Ural Bölgesi yenilikçiliği, zaman ve zemini itibari ile farklı pratiklere tanıklık etmiştir. Bu çalışmamızda XIX. yüzyıldaki dinî düşüncelerin yeniden gözden geçirilmesi şeklinde başlayan İdil-Ural Tatar reform hareketini ele alarak bu hareketi savunmakla temayüz etmiş olan aydınlardan Rızaeddin b. Fahreddin’i inceleyeceğiz.

Birinci bölümde; İdil-Ural Müslümanları ve tarihi süreç ele alınacak, Müslümanların genel ve dinî durumlarına temas edilecek, özellikle Rızaeddin b. Fahreddin’in yaşadığı dönemde entelektüel çevreyle olan ilişkisine ve dönemin bazı meşhur aydınlarına yer verilecektir. İkinci bölümde; Rızaeddin b. Fahreddin’in hayatı, bazı önemli faaliyetleri ve ilmî kişiliği, sonrasında tespit edebildiğimiz kadarıyla fıkıh, kelam, tarih, biyografi ve eğitim gibi birçok alana dair yazdığı eserlerinden bahsedilecektir. Üçüncü bölümde; Rızaeddin b. Fahreddin’in usul ve furu’ a ait bazı görüşlerine yer verilecek, bununla beraber bu görüşlerin Rusya Müslümanları özelinde sahadaki fikhî pratiklerine değinilecektir. Sonuç kısmında ise yapmış olduğumuz çalışmadan elde edilen neticeler ifade edilecektir.

Dünyanın birçok bölgesinde Müslümanlar arasında görülen modernleşme ve ihya hareketi Rusya’da 1800’lü yıllardan

1920'lere kadar sürmüş ve bu hareket, sadece eğitim alanında değil, dinî alanda da etkili olmuştur.

Rızaeddin b. Fahreddin, Rusya Müslümanlarının dinî lideri olarak uzun yıllar kadılık ve müftülük görevlerinde bulunması sebebi ile "Cedidcilik" Hareketi'nin tam da ortasında yer almış bir şahsiyettir. O, dönemin aydınlarından birçoğuyla bu hareket etrafında teşrik-i mesâi ve fikir teâtisinde bulunmuş, neticede İslam toplumuna kaybettiği gücü yeniden kazandırma hedefiyle batıda görüp takdir ettiği fikirlere İslam geleneği içinde referans aramıştır. Bulunduğu bölgenin farklı coğrafi şartlara sahip olması ve ülkedeki Bolşevik idaresinin siyasi çalkantılar yaşadığı bir dönemde dinî idareyi yürütmüş olması itibariyle Cedid Hareketi'nin önemli simalarından kabul edilen Rızaeddin b. Fahreddin'in görev ve görüşleri önem arz etmektedir.

Rızaeddin b. Fahreddin, Çarlık Rusyası'nda yirmi yıl kadılık, komünizm döneminde de on üç yıl müftülük yaparak Müslümanların sesi ve nefesi olmaya çalışmış biri olmakla temayüz etmiştir. O, Müslümanların demir perde arkasında yetmiş yıl tutsak edilmesine karşılık tarih, biyografi, pedagoji, ahlak, edebiyat, İslami ilimler vb. muhtelif alanlarda yetmiş kadar eser vermiş, yüzlerce makale ve yazı yayınlamış, tarihten edebiyata, dinden eğitime kadar geniş bir yelpazede eserler verdiği için ansiklopedist bir kişi olarak nitelendirilmiştir. Aslında kendisi birçok fende kalem oynatmış biri olmakla beraber, hayatı daha çok (33 yıl) fıkah, fetva ve kazâ görevleriyle geçmiştir.

Çalışmamızda hususiyle Rızaeddin b. Fahreddin'in fikhî yönünü ele almamız, Müslümanlar açısından bulunduğu bölgenin coğrafi şartları ve ülke idaresinin siyasî refleksleri itibari ile özel oluşundandır. Rızaeddin b. Fahreddin hak-

kında yapılan daha önceki çalışmalarda hadisçiliği, dilciliği ve eğitimciliği ele alınmış olsa da üstlendiği görev ve faaliyetleri üzerinde ayrıca durulmamıştır. Kendi dönemi itibari ile Rusya Müslümanlarının dünya Müslümanlarından izole edilmiş yapısı ve bölgede yaşanan sosyolojik olaylar karşısındaki deneyim ve uygulamaları, İslam hukukunun ilke ve gayeleri açısından incelenmeye değer bir örneklik teşkil etmektedir. Elinizdeki bu kitap, “Rızaeddin B. Fahreddin ve Fıkhi Görüşleri” isimli yüksek lisans çalışmasının kisve-i tab’a bürünmüş halidir.

Bu eser vesilesiyle, çalışmamın teşekkül ve ikmal sürecinde beni her zaman destekleyen başta kıymetli eşime, ihmal ettiğim sevgili çocuklarıma, hususiyle üzerimde hakkı bulunan tüm büyüklerime özellikle Doç. Dr. Ayhan Ak ve Doç Dr. Mehmet Sever hocama şükranlarımı ifade etmek istiyorum...

Recep ÇELİK
Nevşehir – 2022